

A pannon költészet mandulafája

Természetesnek tartottam valamikor a Takáts Gyula, Csorba Győző, Simon István költészetéhez fűzött *pannon* jelzöt, hiszen az lakhelyükre, szülőföldjükre, táji környezetükre, latinos szellemükre pontosan illik. Eszembe sem jutott, hogy benne a vidékiesség lesajnáló jelentését föltételezzem, míg nem kezdtem el gyanakodni, hogy mintha a népi-urbánus vita mellé egy másik, sokkal régebbi háború is éledezne, olyan, mint a nyelvújítás korában, mely a dunántúli maradiak, a provinciálisak és a tiszántúli neológusok, a felvilágosodottak között folyt. Ez a megszokott szóhasználat semlegesíti, kihasználhatóvá üresíti a jelentés valódi értelmét. Azért próbálkozom most lehetőségeim szerint, dunántúli származásom miatt is, a magyar költészet pannon sajátosságainak vizsgálatával.

Ahogy mondtam már, valaki pannon mivoltát elsősorban a dunántúli táji témák természetes költői gyakoriságával a legegyszerűbb indokolni. Aztán a lelkiállapotot említhetem, miként derűs, vagy elégikus, harmonikus, ahogy arra törekszik, és annak hiányát szenved. Fontos tulajdonsága még ennek a lírának, talán így is mondhatnám, az arisztokratikus demokratizmus, miként a művészeti minőség arisztokratája, a művészet emberi lényegének kifejezője egyben. „Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!”- indítja Babits a költészetét, és azzal folytatja Horatiusról szólván, hogy „a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra.”

*S ba Tibur gazdadalnoka egykor ily
mértékben zengte a megelégedést,
badd dalljam ma a himnuszát én
a soba-meg-nem-elégedésnek!*

Vagyis a latin életelvek a mostoha környezetben az ellenkezőjükre is változhatnak.

A pannon költő természetelvű, bizonyos értelemben panteista, művészete az élet hitében, az életbölcességben, a teremtés fönségében gyökerezik. Babits szavait követve, valamiképpen folytatója a görög-latin hagyománynak. Úgy is mondhatnám, akiben Janus Pannonius tovább él. Hisz ő az, aki eleve latinul és latinosan magyar, vagyis északiabb éghajlatú és kultúrájú, költészetének termőföldje Pannónia, mint az *Egy dunántúli mandulafáról* című epigrammában a fácskának a föld.

*Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
Hősi Ulyxes sem Alcinous szigetén,
Még boldog szigetek bő rétjeim is csoda lenne,
Nembogy a pannon-föld északi, bús rőgein.
S íme, virágozik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zúzvara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy bát oly nebezen vártad az ifju Tavaszt?*

(Weöres Sándor fordítása)

Ő maga ez a virágzó fácska, s egyben a magyar költészet. A korán vagy későn jött, a szépségével, a görög-latin mediterránomból átültetett, fagyra ítélt élet. Nincs senki, aki ennyire egyértelműen pannon lenne, már a középkori Magyarországon, de még a latin nyelvezetében. „Mert én hívom először a Pó mellől a Dunához / Phoebus Apollót... és én / ültetem innen a Dráva vízéhez Nysa virágát.” - ahogy Csorba Győző Janus nevében megfogalmazta.

S mikor Balassi megjelenik anyanyelvén a semmiből, mégis az újlatin humanisták nyomán énekel magyarul, de magyar lázakkal távolodik a másodlagos mintáktól. Zrínyi is a klasszikus norma szerint teremti meg *A szigeti veszedelem* eposzát, miközben a tartalmát annyira eltávolítja Trójától Szigetvárra, eszünkbe sem jut az Iliász. Sőt a magyar felező tizenkettős, mint népköltészetünk alapritmusa, attól kezdve műköltészetünk lényeges verszenije marad századokon át. S még a felvilágosodás korában, a francia alexandrin meghonosításának próbálkozásait is magához alakítja.

De volt két olyan hatásos reneszánsza a klasszikus mértéknek, s vele a görög-latin szellemiségnek, melytől líránk meg-megújulva pannon jellegű is maradt mostanáig. Előbb Berzsenyi Dániel költészete, mint a 18. századi versújítás legnagyobb következménye, majd a Nyugat című folyóirat reakciója a kifáradt nép-nemzeti stílusra, éppen a klasszikus időmértékkel és a klasszikus eszményekkel ad bőséges anyagot, hogy írásomat példákkal folytathassam. Berzsenyi és Babits! A Dunántúl-élmény, a görög-latin, s a nyugatias kultúra hozományával teremtették sajátos mintává életművüket.

Berzsenyit magyar Horatiusnak szoktuk emlegetni, és Hölderlint juttatja eszünkbe, aki Hölderlin módján, s majdnem Hölderlin sorsában osztozva teremti magyarrá a klasszikus eszményvilágot. Ideálja a megelégedés, úgy ahogy az *Osztályrészemben* kifejezi: „Van kies szőlóm, van arany kalással / Biztató földem: szeretett Szabadság / lakja hajlékom.” – a földi javak biztonságától, de a nélkül is, hiszen a *Megelégedés* „Csöndes szalmafedél alatt / A víg pásztori kor gyermeki közt lakik; A természet ölébe dől, / Annak nyújtja kezét s mennyei csókjait.” A *Jámborság és középszer* jutalma az áldott élet:

*Háza szent templom, maga áldozópap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.*

Vezérlője a sztoikus *Életfilozófia*, mely szerint bele kell nyugodnunk sorsunkba, még akkor is, ha nem teljesülnek vágyaink.

*Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
Soha bé nem töltöttem.*

*Ithacám partját elértem:
De hazámra nem ismértem!*

Végül is hiába biztatja magát a *Horácban*: „Holnappal ne törődj... míg lehet, élj s örülj”, mert „az idő hirtelen elrepül, / Mint nyíl s zuhogó patak.”

A *közelítő tél* rettentí fiatalon, akár a fagy Janus Pannonius rossz helyen, rosszkor nyíló mandulafáját.

Berzsenyi költészetében, még ha Thesszália vagy Toscana képében is, vers-építő, ihlető elem a dunántúli táj. De mint a vers közvetlen tárgya, nála alig jelenik meg önképe gyanánt. Akkor is idealizált formában, retorikai pozícióban, ahogy a Balatont, Keszthelyt, s a szülőföldjét fölmutatja a *Búcsúzás Kemenesaljától* című költeményben. Úgy látszik, a tájleíró vers inkább a síkvidéki természetű magyar költőknek fontos, hogy a puszták mikrovilágában a változatoság bőségét fölidézzék, Gyöngyösitől, Bessenyeitől kezdve, Petőfin, Aranyon át József Attiláig adódnak erre a példák.

Törvényszerű, hogy Berzsenyit a Nyugat költői mozdítják ki a klasszikusokra telepedett hagyományból, hiszen a megújulás miatt hozzá is elődként fordulhattak. Füst Milán roppant nyelvi erejét fedezi föl, Babits pedig eszmevilágának folytatója lett. Éppúgy a provinciai helyzettől átkozottan, áldottan, akár Berzsenyi. Babitsot elámítja Itália múltja, a városok fénye, a táj embernek való kelleme.

*De nem kékebb eged és a dombod se zöldebb,
mint honni dombjaink s a dunántúli ég,
e gömbölyű, szelíd, színjátészó kék vidék.*

*S olasz szív nem lebet emlékektől gyötörtebb
a vén boltok alatt, az ősök piacán,
mint én, ha földeden bolyongok, bús hazám.*

Így tűnik át egymáson Babits életművében e két világ, a bámulat, a mohó megkívánás, s mint éltető viszony, ideál, de mindannyiszor a kielégülés hiánya. Majd Csorba Győző *Vers Rómából* című költeményében találunk hasonló érzelmeket, gondolatokat. A dunántúli pannon rokonság büszke öntudata vegyül, magyar sorsunk jóvátehetetlen hátrányával.

*Ó, szélre vetett domb a Duna mellett,
mért itt sajog épp az örökre
tűnt arcok bánatos ikre,
mért itt kínoz épp a tudómbe szorult
szók mérge, síri lehellet
mért itt fázatja a lelket,
itt, a virágba borult
kert közepén, hol a nap kevés lángja emelget.*

Félve mondom ki az adatszerűen talán cáfolható, szerintem mégis általánosítható igazságot, csak a dunántúli lelkületű, érzületű magyarban merülhetnek föl ilyen kérdések. Ő az a bánatos ikerarc. Benne támad egyszerre a hiányérzet és a csodálkozás a költői alkatában rejlő különbség szerint.

Takáts Gyula nem ennyire drámaian éli meg ugyanazt a kettősséget a *Búcsú Itáliától* című versben. Havas tél várja otthon, ha majd a zöldlombú, virágos télből megérkezik.

*A lombtól megnyúzott hegycsúcsok
búsa fehér parázsón sötét
s fölöttem pálma áll! Kezem
rezdül, mint vádló lelkiismeret.*

*Ilyen az én hazám. . . Latin egek,
az ablakot fölétek emelem.
Itáliám, nézz rajta át!
Nézz rajta át napfényes szerelem.*

A búcsúzás az egyszerű alkalom elégikus vége, melyet bölcs belenyugvással vesz tudomásul.

*A Dráva zúg, s ottthon, ha még
két megbitt kar fogad...
Aztán a köd majd elfedi,
vagy tán a sír árnyékomat.*

Úgy érzem, az a katartikus fölismerés, mely 1948-ban harminchét éves korában érte Rómában, életre szólóan befolyásolta líráját. Leszámolt a hagyományos észak-dél, latin-pannon magyar kisebbségi érzéssel. S rendületlenül, hűen önmagához, követte személyisége természetét. Kimondani azt a világot, ahol, és akik között él. Elsősorban Somogyországot, önmagát és a somogyi, balatoni népet. Egy bizakodó magyar fordul Berzsenyihez, a *Niklai elégiá*-ban. Éppen akkor, mikor a költő háborúban szédült csontjait újra temetik, és ő messziről érkezvén éli azt végig.

*Akkor jöttem, a római nap tüze rajtam aranylott
s szinte pirulva szorongtam az ünnepi nagy sokaságban,
látva a pusztai por, mint lepi csontjaidat.
Turcsi lovad nyergébe ha ültél messze tekintve
s gyertyád fényin is ez lebegett s Rómát sose láttad.
Berki mocsár bídján törted a válladat is.*

S ekkor, a magyar nyomorúság gyászünnepélyén van ereje a versét életreménnyel zárni, hiszen „májusi záporokat hullat a magra az ég.” Másik nagy, görögországi útja nyomán is ugyanaz az itthonra szóló eltökéltség a *Heszperidák kertjén innen* című versciklusában.

„Tölgynyereg szélén sütkérező szelíd gesztenyefák. Valami ilyen derű jellemző erre a lélekre. Az erdők titka, festők költők és pásztorok. De minden bukolikus idill és romantika nélkül. Betyáros valósággal...”- vallja Bertha Bulcsunak. Ahogy a Balaton vidékét is költészetté éli át. „Nem mindegy, hogy hol lakunk – folytatja – A költő építi a világot, de a világ építi a költőt... Nem kell spekulatívnak lenni, mert a valóság megnyilvánul.” Ezek után már adódik a kérdés: „– A pannonságról mi a véleményed? – Rám sütötték az emberek. A Balaton mellé ült – mondják”. Én csöndben megjegyeztem volna, ha ott vagyok velük Bece-hegyen: Azért abban mégis van valami. Miért éppen Takáts Gyulára mondják? S nem a Tihanyban működő Illyésre, az évtizedeket Balatonozó Szabó Lórincre, vagy a Vas megyei Csöngén született Weöresre? Megállapodhattunk volna, hogy ő az egyetlen, akiben a pannon táj, a dunántúli ember egyértelműen verssé válik. S ha kinézek pincéjéből a Balatonra, hajókra, szőlőhegyekre látok, s mintha Takáts Gyula könyvét olvasnám. Úgy, mint a *Mézöntő* című verset, mert itt a táj, a nép a költői látomásban ugyanazokat a rezdüléseket indítja bennem, mint amit a pannon költészetről gondolok. A valóságot glóriaként köríti az ihletett képzelet mindenségévé táguló varázsgyűrűje. Miként „Az öblök fényes, nagy sajtárjai / az égi musttól kezdtek forrni ... S az angyal lábait megint / a fölnyílt kék kutakba mosta.”